

Дюма Александр

Біографія

ДЮМА, Александр (Дюма-батько; Dumas, Alexandre — 24.07.1802, Віллер-Котре — 05.12.1870, м. Пюї) — французький письменник. Народився в сім'ї дивізійного генерала Александра Дюма-Даві де ла Пайєтрі та Марі-Луїзи Лабуре. Батько майбутнього письменника — республіканець — був сином Антуана-Александра Даві, маркіза де ла Пайєтрі і чорношкірої рабині з прізвищем Дюма, яке прибрав собі юний мулат, вербуючись в драгунський полк. Це прізвище залишив собі майбутній письменник, котрий обожнював свого батька — сильного, гарного і мужнього чоловіка, котрий здійснив чимало подвигів, але потрапив у немилість до імператора.

Дитячі роки і юність Дюма провів у Вілле-Котре, з яким його пов'язували найкращі спогади. У 1823 р. Дюма, в гонитві за щастям, приїхав у Париж і, влаштувавшись у канцелярії герцога Орлеанського, дізнався від І. Лассаня, свого колеги, котрий публікувався у газеті і писав водевілі, про літературне життя столиці. Розповіді Лассаня захопили юного Дюма, і він вирішив присвятити себе літературній кар'єрі. Перш ніж взятись за ремесло письменника, юнак почав багато й уважно читати. Список творів, з якими неодмінно треба було ознайомитися, склав для Дюма той самий Лассань.

Залишилася лише одна проблема — потрібно було обрати жанр, і ним стала драма. Можливо, тут також відіграла свою роль дружба з Лассанем, а також притаманне тому часові загальне захоплення театром, і особливо інтерес Дюма до "Гамлета", якого він бачив у виконанні англійських акторів. Першим твором Дюма, підписаним Даві (за прізвищем батька і діда Даві де ла Пайєтрі), був одноактний водевіль "Полювання і кохання" ("La chasse et l'amour"), поставлений 22 вересня 1825 р. в Амбігю і написаний у співавторстві з П. Ж. Руссо й А. де Левеном.

Питання про вибір жанру поставало перед Дюма багато разів. Цим і пояснюються творчі пошуки Дюма, котрий писав драматичні твори, історичні хроніки, вірші, оповідання, романи. Данину драматургії Дюма віддав у юні роки, які співпали з періодом становлення романтизму на сценах Парижа. Палкий прихильник нового напрямку в мистецтві, саме Дюма став автором першої романтичної історичної драми, яка з тріумфом пройшла на французькій сцені, — "Генріх III і його двір" ("Henri III et sa cour", 1829).

У п'єсі щохвилини відбуваються незвичайні події. Спочатку глядачі потрапляють в кабінет астролога Руджері, де Катерина Медічі, матір короля Генріха III, планує, як з допомогою короля знешкодити свого суперника герцога де Гіза. Пізніше у тому самому кабінеті новий фаворит короля Сен-Мегрен зізнається у коханні герцогині де Гіз. Через хвилину тут відбувається таємна зустріч членів Ліги на чолі з де Гізом, котрий сподівається, ставши вождем Ліги, змінити короля. Нарешті, тут же після наради де Гіз знаходить хусточку герцогині, здогадується про її зв'язок із Сен-Мегреном і вирішує

помститись.

Дюма не прагне до історичної правди у зображенні вчинків героїв, а прагне реалістично зобразити речі, реалізуючи цим принцип романтичного історизму. Для нього важлива не певна дія, а дієвість, завдяки якій весь світ історичних реалій рухається, постає як живий.

П'єси Дюма йшли одна за одною: 30 березня 1830 р. — "Христина" ("Christine") — в Одеоні; 3 травня 1831 р. в Порт Сен-Мартене — "Антоні" ("Antony"), яку вважають також першою драмою Франції про сучасну людину; 20 жовтня 1831р.— "Карл VIIу своїх васалів" ("Charles VII chez les grands vassaux") — в Одеоні; 10 грудня 1831 р. — "Річард Дарлінгтон" ("Richard Darlington") — в Порт Сен-Мартені та ін. Драми Дюма проклали шлях романтичній драмі В. Гюґо.

Незабаром Дюма відчув, що йому стає тісно в рамках драми. Питання про те, де знайти себе, постало перед ним уже на початку 30-х рр. У номері "Огляд двох світів" ("La Revue de Deux mondes") від 15 грудня 1831 р. він опублікував три історичні оповідання, які були прихильно зустрінуті читачами. Цей успіх наштовхнув Дюма на думку серйозно зайнятися історичною прозою.

Звернувшись до жанру роману, Дюма переніс у нього все найкраще, що було в його драмі. Це і жваві діалоги, і захоплюючий сюжет, і чітка та струнка композиція. Водночас у роман Дюма перейшов і властивий його драмі мелодраматизм. Улюблені Дюма елементи мелодрами залишаються у більшості його романів: фатальні таємниці, афектація почуттів і емоційна насиченість мовлення персонажів, небезпеки, які на кожному кроці підстерігають героїв.

Один із найбільш насичених мелодраматичними елементами романів Дюма — "Дві Діани" ("Les Deux Diane", співавт. Меріс, 1846—1847). Тут є і таємниці, і невинна героїня — жертва підлих інтриг, і зловісний "дуєт" — Діана де Пуатьє і коннетабль Монморансі, і комічний слуга Мартен-Герр, і шляхетний та великодушний (щоправда, не завжди) герцог Гіз. Завершується роман типовою для романтичної мелодрами трагічною розв'язкою. Однак тонкий аналіз психологічного стану головного героя, глибина і серйозність основних проблем, що постають у романі, переростають рамки звичайної мелодрами.

Елементи мелодраматизації наявні і у відомому романі Дюма "Три мушкетери" ("Les Trois Mousquetaires", співавт. О. Маке, 1844). У романі "Три мушкетери" втілені нове бачення дійсності та історії, характерне для письменника першої половини 40-х років. Якщо раніше його цікавила епоха, то тепер у всіх епохах він шукає яскраву особистість. У "Трьох мушкетерах" ми зустрічаємо ряд героїв, які в наступних романах трилогії "Через двадцять років" ("Vingt Ans apres", співавт. Маке, 1845) і "Віконт де Бражелон" ("Le Vicomte de Brage-lonne", співавт. Маке, 1848) потраплять у нову епоху. Історичні обставини змінюються, герої залишаються.

Якщо у "Генріху III" герої були наче не на своїх місцях, то у "Трьох мушкетерах" — навпаки. Намагаючись впливати на політику, ні Рішельє, ні королева, ні будь-хто інший не прагне зайняти місце короля, а той, у свою чергу, не намагається зосередити всю

владу у своїх руках, погроза кардинала залишити пост першого міністра лякає його.

Важливо, що Дюма підкреслює цінність особистості як такої, поза знаннями і титулами. Автор зупиняє нашу увагу на думці про примарність цілей, людських прагнень — слави, почесностей, кар'єри. Усе життя головного героя — Д'Артаньяна — це сходинки до вищих військових чинів. Невипадково у кінці кожної з книг трилогії автор говорить про те, чого досягнув відважний гасконець на даному етапі. Наприкінці "Трьох мушкетерів" терорі вписує своє ім'я в патент на отримання лейтенантського чину. "Через двадцять років" завершується повідомленням про призначення Д'Артаньяна капітаном королівських мушкетерів. І, нарешті, у фіналі трилогії приходить звістка про його загибель на полі бою в чині маршала. Кар'єра зроблена, але чи щасливий герой? Дюма навмисно пориває з героєм у ту мить, коли той стає маршалом. Вручаючи Д'Артаньяну давно заслужену нагороду лише перед смертю, письменник підкреслює всю марнотність гонити за славою та багатством.

Знаменно, що Дюма значну увагу приділяє життю і поведінці героя у певний проміжок часу. Для нього важлива мить життя і те, як проявляє себе герой у цю мить. Герої роману наче залишаються без минулого та майбутнього, вони живуть тільки зараз і тут. Мить життя максимально насичується, оскільки вона і є найвищою цінністю.

Слід також зауважити, що світ героїв дуже тісний: де б не перебували мушкетери, в Парижі, на півдні чи на півночі Франції, навіть в Англії, — скрізь вони зустрічають то міледі, то кардинала, то короля. Логіка миті примушує Дюма зіштовхувати своїх героїв у різних ситуаціях, розігрувати різні комбінації і уважно слідкувати за правдоподібністю розв'язок з урахуванням винятковості своїх героїв.

Герої Дюма діяльні, від них віє енергією, оптимізмом, надлишком сил, святковістю. Вони розцінюють кожний момент свого життя як неповторний і живуть з такою повнотою та віддачею, що не можуть не захопити читача.

Ця особливість творів Дюма — звичайне продовження особливостей характеру самого письменника. Усі сучасники відзначали незвичайне життєлюбство і життєрадісність Дюма. Людина щедрої душі, він завжди любив бути в оточенні друзів, для котрих умів пожертвувати багато чим. Однак друзі, а точніше ті, кого Дюма вважав такими, уміло користувалися його безкорисливістю і великодушністю. Ставши одним із найпопулярніших письменників Франції, Дюма заробляв до двохсот тисяч франків золотом на рік, але через власне марнотратство та спритність "друзів" і "подруг", котрі безсовісно жили за його рахунок, він закінчив життя у бідності, і отримав можливість достойно вмерти лише завдяки сину — теж письменнику — Александру Дюма-молодшому, котрий взяв на себе клопотання про батька.

Надзвичайно популярним у широкого загалу став роман Дюма "Граф Монте-Крісто" ("Le Comte Monte-Cristo", співавт. Маке, 1845-1846). "Граф Монте-Крісто" теж написаний в жанрі роману-фейлетону, що обумовило насиченість сюжету і напруженість інтриги. Доля Едмона Дантеса — героя роману, поламана і скалічена підлими, низькими людьми. Ув'язнений у неприступному замку Іф, Дантес довгі роки

страждає від самотності. Лише завдяки випадку він знайомиться з іншим в'язнем — абатом Фаріа.

Добра, мудра і вольова людина, абат пояснює Дантесу причину його бідувань, допомагає втекти з в'язниці, залишає у спадок величезний скарб, схований у потаємному місці. Ставши багатим і впливовим, Дантес під іменем Монте-Крісто з'являється в Парижі, щоби відімстити всім, хто винен у його нещастях.

Поштовхом для створення образу Дантеса стала реальна історія молодого шевця Франсуа Піко. Звичайний швець під пером Дюма перетворився у графа Монте-Крісто — вольову, рішучу людину. Змінився характер героя — а, отже, змінились і способи, які він обирає для покарання пороку. Піко просто вбиває своїх ворогів, керуючись при цьому лише невситимою жагою помсти. Піко — нехай і не зовсім звичайний, але все ж убивця. Дантес — романтик, шляхетний герой. Він не лише мстить конкретним людям — через них він карає порок. Закономірний і фінал незвичайної історії, що лежить в основі сюжету роману, — осліплений ненавистю Піко врешті-решт сам гине від рук месника. Іншу долю приготував Дюма своєму герою Едмону Дантесу: усвідомивши безвихідь шляху, яким він йшов, граф Монте-Крісто покидає рідні береги без надії на щастя і душевний спокій. Дантес — у жодному випадку не знедолена, доведена до відчаю людина, котрій доля дала можливість помститися ворогам і котра використовує для цього будь-які засоби. Роки страждань привели його до думки про необхідність очищення світу від святенництва, зрадництва та підлості. Та, будучи людиною справедливою і мудрою, Монте-Крісто усвідомлює неправомірність прийнятого колись рішення.

Дюма, котрий любив свої романи не менше, ніж його читачі, завжди мріяв хоча б трохи пожити життям найкращих своїх героїв, втілити в реальність те, що підказувала йому уява. Однією із найграндіозніших і найдорожчих фантазій письменника стало створення "замку" Монте-Крісто, на що пішли надзвичайно великі кошти. На його урочисте відкриття було запрошено 600 осіб. Відтоді у "замку" — досить безглуздій і недоладній будівлі, що поєднувала архітектурні стилі чи не всіх часів і народів, — щоденно безкоштовно жили, харчувались і розважались юрми нероб, часто навіть незнайомих, котрі попри те називали себе друзями та шанувальниками письменника. Сам Дюма у розвагах, що постійно влаштовувались за його кошт у його будинку, участі майже не брав. Усамітнівшись в кабінеті, він працював. Але гроші вичерпувались, а разом з ними зникли і "друзі", а будинок, яким письменник так пишався, довелося продати за безцінь. Однак Дюма не впадав у розпач. Впевненості у завтрашньому дні додавала йому надзвичайна працьовитість, завдяки якій романіст створив десятки томів мемуарів, подорожніх нотаток, історичних хронік.

Романтик за світосприйняттям, Дюма, створивши більшість своїх творів у 40-60-х рр., не міг не помітити, що романтизм поступово втрачає свої позиції. Це позначилось і на способі відображення реальної дійсності, і на трактуванні характерів. Самостійність — типова риса романтичного героя — за поодинокими винятками не властива героям Дюма. Боротьбу вони ведуть партіями, групами, різноманітними тимчасовими

об'єднаннями. Навіть в дуелях беруть участь по кілька осіб з кожного боку (наприклад, у романах "Три мушкетери", "Шевальє Д'Арманталь" ("Le Chevalier d'Harmental", співавт. Маке, 1842) чи "Сільвандір" ("Sylvandire", співавт. Маке, 1843). Зазвичай, героям Д. не властиві й внутрішні суперечності з навколишнім світом — ще одна з характерних рис романтичного героя. Будучи розсудливими, тверезомислячими, ці люди приймають світ таким, яким він є: Рауль ("Шевальє Д'Арманталь"), Каноль ("Жіноча війна" — "La Gutrre des femmes", співавт. Маке, 1845), мушкетери; або йдуть на компроміс і переконують себе прийняти умови цього життя: Аморі ("Аморі" — "Амауру", співавт. Меріс, 1844), Роже ("Сільвандір").

Роман "Сільвандір" взагалі є окремою сторінкою творчості Дюма. Він був написаний в 1843 р., тобто одночасно чи майже одночасно з такими творами, як "Асканіо" ("Ascanio", співавт. Меріс, 1843), "Три мушкетери", "Через двадцять років", "Граф Монте-Крісто".

Логічно було б передбачити, що романи, створені в один час, повинні мати певну схожість. Однак "Сільвандір" кардинально відрізняється від названих творів. Він є швидше своєрідною пародією на романтичний роман, а його герой — пародія на романтичного героя. Вже на перших сторінках твору автор комічною характеристикою і описом дозвілля героя знижує романтичний пафос образу. Взагалі, перше кохання дещо змінює світовідчуття юнака. Він обожнює Констанс, прагне подолати усі перешкоди, які стоять між ними, і робить чимало дурниць, властивих людині його віку. Звістка про смерть коханої наводить Роже на гіркі роздуми, і ось в цьому він проявляється як герой романтичний: юнак відчуває себе самотнім, йому здається, що весь світ повстав проти нього. Роже вирішує стати єзуїтом, але виявляється, що Констанс жива. Щоб домогтися її руки, Роже їде в Париж, сподіваючись розбагатіти. Поступово життя в столиці "затягує" юного провінціала. Бажання розбагатіти стає самоціллю. І тоді він відмовляється від Констанс і вирішує одружитись з абсолютно незнайомою йому Сільвандір. Безкорисливість — типова риса романтичного героя — не властива Роже, а його кохання зникає, коли лише з'являється можливість одружитись з багатю.

Є в цьому творі і характерний для романтичного роману "романтичний лиходій". Його функції виконує Сільвандір. Проте в ній немає фатальної одержимості, яка властива, наприклад, міледі ("Три мушкетери"), а тому немає і своєрідного похмурого ореолу, притаманного персонажам такого плану. Сільвандір — не демонічна натура, всі її вчинки продиктовані винятково легковажністю, егоїзмом і корисливістю. Власне, корисливість — риса, властива майже усім персонажам роману, крім Констанс.

Серед найпопулярніших творів Дюма — трилогія, куди входять романи "Королева Марго" ("La Reine Margot", 1845), "Графиня де Монсоро" ("La Dame de Monsoreau", 1846) і "Сорок п'ять" ("Le Quarante-cinq", 1847—1848), написані у співавторстві з О. Маке. Події, змальовані в цих романах, переносять читача в епоху гугенотських воєн. Дія відбувається під час царювання Карла IX — "Королева Марго" і Генріха III — "Графиня де Монсоро" та "Сорок п'ять". Однак головне місце в романах відведене

любовній інтризі, а історичні події є лише фоном, хоча деякі з них (наприклад, події Варфоломіївської ночі) висвітлені досить детально. На сторінках трилогії ми зустрічаємо чимало історичних особистостей. Це і Катерина Медічі, і Карл IX, і Генріх Наваррський та його дружина Маргарита, і герцог Анжуйський, і Генріх де Гіз та ін.

Але звичайних згадок в історичних хроніках і документах було замало для створення логічно завершеного образу. Грунтуючись на відомих із хронік характеристиках реальних історичних персонажів, Дюма, створюючи характери своїх героїв, зберіг зауважені сучасниками особливості цих подій, роблячи акцент на найприкметніших рисах, інколи навіть навмисно підсилюючи їх. Так відбувається з Катериною Медічі, підступність і жорстокість якої автор повсякчас підкреслює; з Генріхом III, чия слабкодухість і пасивність відобразилися на сторінках романів "Графиня де Монсоро" і "Сорок п'ять".

Дія усіх трьох романів відбувається при королівському дворі, і читачі стають свідками лицемірства та підступності короля і придворних. З властивою йому майстерністю, Дюма відтворює атмосферу розбещеності, низькопоклонництва, бездушності, яка панує при дворі. Інтригам, змовам і убивствам Д. протиставляє відвертість, благородство, вміння дружити і по-справжньому кохати, притаманне відважним Ла Молю і Коконнасу ("Королева Марго"), безстрашному Бюссі і його коханій — Діані де Мерідор, чесному Реші ("Графиня де Монсоро"). Важливе місце в романах "Графиня де Монсоро" і "Сорок п'ять" займає образ Шико — королівського блазня, котрий щиро прихильний до Генріха і намагається врятувати свого володаря від посягань на його корону. Як і більшість кращих героїв Дюма, Шико вирізняється шляхетністю, великодушністю, життєлюбством, винахідливістю і дотепністю. Хоча доля зробила його лише блазнем вінценосної особи, Шико талановитіший, мудріший і справедливіший, ніж ті пихаті дворяни, які крутяться біля короля, сподіваючись на його прихильність.

Багато своїх творів Дюма створив у співавторстві з маловідомими або й зовсім невідомими літераторами. Серед них Опост Маке: трилогія про мушкетерів, "Жіноча війна", "Граф Монте-Крісто", "Шевальє де Мезон-Руж" ("LeChevalier de Maison-Rouge", 1845), "Кольє королеви" ("Le collierdelareine", 1849), "Чорний тюльпан" ("La Tulipe noire", 1850); Поль Меріс: "Асканіо", "Аморі", "Дві Діани"; Поль Бокаж: "Тисяча і один привид" ("Lernille et un fant6mes", 1849), "Паризькі могікани" ("Les Mohicans de Paris", 1854), "Сальватор" ("Salvator", 1855); Поль Лакруа: "Жінка з оксамиткою на шиї" ("Le Femme au collier de velures", 1850) та ін. Саме праця із співавторами дала можливість письменнику створити таку кількість творів. Обов'язками співавторів були вибір сюжету твору, інколи розробка того чи іншого образу або ситуації, частіше — підбір необхідних історичних документів і розставлення пунктуаційних знаків, які Дюма майже ніколи не ставив, щоби пришвидшити написання твору. Але головну роботу — перетворення попередніх неспіливих начерків у справжній літературний твір — завжди виконував Дюма. Все, що виходило з-під його пера, мало особливий дух, особливу атмосферу, яку Достоевський називав "дюмівським інтересом".

Користуючись класифікацією, що ділить романи Дюма на авантюрно-романтичні, авантюрно-історичні і власне історичні, потрібно зауважити, що більшість своїх власне історичних творів Дюма створив без допомоги співавторів. Це "Ізабелла Баварська" ("Isabel de Baviere", 1835), "Капітан Рішар" ("Le Capitain Richard", 1855), "Соратники Лгу" ("Les compagnons de Iehu", 1857), історичні хроніки — "Наполеон" ("Napoleon", 1840), "Генріх IV" ("Henri IV", 1855) та ін., що вказує на особливе ставлення до них самого автора.

Історичні романи Дюма відомі значно менше широкому загалу, ніж романи авантюрно-історичного чи авантюрно-романтичного характеру ("Три мушкетери", "Королева Марго", "Асканіо" та ін.). Вони порушують стереотип, що романи Дюма призначені суто для розважального читання. У них немає насиченого сюжету чи карколомної інтриги. Любовна лінія у цих романах відходить, як правило, на другий план. Так відбувається, наприклад, в романі "Капітан Рішар", дія якого охоплює період наполеонівських війн і повалення імперії Наполеона. Головний герой — капітан французької армії, але з самого початку твору ми знайомимось із героєм, якого не можемо віднести до другорядних — це імператор Наполеон. Хоча імені імператора немає у назві роману, ми з часом усвідомлюємо, що саме Наполеон займає центральне місце в романі. Дюма прагне показати його не лише героєм вигаданої романної історії, а й центральною рушійною силою епохи.

У житті письменнику не завжди велося добре, але в Дюма було найголовніше — справжні добрі друзі: Ж. де Нерваль, В. Гюго, Н. Парфе, Р. де Бонуар, віддані читачі і щастя творчості. Українською мовою окремі твори Дюма переклали О. Косач-Кривинюк, С. Столбцов, С. Буда, Л. Александрова, Р. Терещенко.

М. Мішіна, В. Луков